

Türkiye'nin ve ABD'nin projeleri... (*)

BOP içinde GAP

Dursun YILDIZ

Su Politikaları Uzmanı

GAP'ın Türkiye açısından önemi kendi sınırları açısından biliniyor. Ancak, Ortadoğu'ya yönelik etkileri de bulunuyor. Fırat-Dicle havzasındaki suyun paylaşımı gündemde, Türkiye, Irak, Suriye denklemine bir yandan da İsrail'in eklenmesi gündemde geliyor.

Son dönemde GAP'ın tamamlanmasına yönelik girişimler ağırlık kazanırken, BOP'un yavaşladığı yönünde işaretler geliyor. Bunun nedeni olarak da ABD'nin bölgedeki strateji değişikliği gösteriliyor. Türkiye'nin kendi projesini ulusal çıkarları açısından değerlendirmesi gerekiyor.

GAP ve BOP'un her ikisi de Ortadoğu'nun geleceği ile ilgili olan ve stratejik öngörülü olarak değerlendirilmesi gereken projelerdir. Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da su havzaları içinde gelişme ve değerlendirme potansiyeli bulunan tek havza GAP havzasıdır. Nil'in Kuzey Afrika'daki bölümü de dâhil olmak üzere diğer bütün havzalarda 60'lı yıllardan başlayan süreç içinde bölgedeki su kaynaklarının hemen tamamı geliştirilmiştir. Bu durum Türkiye'ye bu coğrafyada çok önemli bir su havzasını geliştirebilecek bir ülke olma avantajını sağlamaktadır.

GAP'ın uygulamaya konması için başlangıçta uluslararası finans kuruluşlarından kredi temin edilememiş ve proje tamamen kendi öz kaynaklarımızla başlatılmıştı. Büyük bir heyecan, inanç ve kararlılıkla başladığımız ve en büyük bölgesel stratejik kalkınma projemiz olarak gurur duyduğumuz GAP'ın adının konuluşunun üzerinden 28 yıl geçmiştir. Bu süre içerisinde GAP kapsamındaki birçok projeye başlanmış ve bazıları tamamlanmış olmasına rağmen GAP'ta bütünsel olarak istenilen ilerleme gerçekleştirilememiştir. Bugüne kadar projenin enerji yatırımlarında fiziki gerçekleşme yüzde 74, sulama yatırımlarında ise yüzde 14 seviyelerinde olmuştur. GAP suya dayalı bir bölgesel kalkınma projesi olup su kaynakları da Dicle ve Fırat nehirleridir. Ancak "uzun süreden beri Türkiye, Suriye, Irak ve dolaylı olarak ta İsrail arasında ciddi bir paylaşım sorununa neden olan Dicle ve Fırat'ın üzerinde son dönemde AB'nin de kontrol çabaları içerisine girmesi suyun gelecek dönemde tehditlere ne denli açık olduğunu göstermesi açısından güzel bir örnektir"(1)Bu durumda GAP da tüm bu tehditlere açık bir proje olmaktadır.

GAP VE IRAK'IN KUZEYİ

1980'li yılların başında hızlı bir ilerlemeye sahip olan GAP'ın hızı 80'li yılların sonuna doğru kesilmeye başlamıştır. GAP'ın fiilen başlatılması ile PKK'nın silahlı eylemlere yönelmesinin aynı tarihlere rastlaması ilginç bir rastlantı olmuştur.

ABD 1991'deki Birinci Körfez Savaşı'ndan bu yana özellikle Çekiç Güç aracılığı ile Irak'ın kuzeyinde ileriye matuf kurulması düşünülen ABD'ye bağlı bir oluşuma yönelik bir altyapıyı sağlamaya çalışmıştır. Oluşumun temelleri 1990'lı yılların başında atılıp bu proje ilerlemeye başladığında hemen sınır ötesindeki GAP projesinde ise aynı yıllarda bir duraklama dönemi başlamıştır.

(*) Cumhuriyet Strateji Dergisi Ekim 2009

GAP'ın başlamasından sonra geçen sürede Türkiye'nin, stratejik ittifak içinde olduğunu iddia ettiği ABD, üyelik sürecinde olduğunu düşündüğü AB ve çeşitli düzeylerde ilişki arayışlarını devam ettirdiği İsrail'in GAP'ın gelişmesine yeterli desteği vermedikleri ancak GAP'taki süreçle de ilişkilerini sürdürdükleri görülmüştür.

Başlangıçta Batı, kredi ve yatırım konusunda GAP'a tamamen uzak durmuş projenin yürütmesini istememiştir. BOP gündeme gelene kadar Batı'nın bu isteksizliğinin sadece GAP geliştirildiğinde Dicle ve Fırat nehirlerinden yeterli suyu alamayacağını düşünen Suriye ve Irak tarafından organize edildiği düşüncesi ön planda olmuştur. Ancak bölgedeki mevcut durum değerlendirildiğinde GAP'a karşı oluşan muhalif bloğun daha geniş olabileceği görülmektedir. Bugünlerde Ortadoğu'ya yeniden şekil vermeye çalışan küresel güçler koalisyonunun 20-25 yıl önce bugünler için öngörü ve plan yapmadıklarını söyleyebilmek zordur. Bölgeye yönelik denetim planları 1980'den 10 yıl sonra daha da görünür olmuştur. Küresel güçlerin GAP'a komşu olan bölgeye uzun vadeli ilgisinin ilk somut uygulaması 1990'lı yılların başında bölgeye Çekiç Güç'ün yerleştirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu dönem GAP'ın yavaşladığı döneme karşılık gelmiştir. Çekiç güç kontrolündeki bu bölge ise daha sonra BOP'un planlarının uygulamaya geçirildiği bölge olma özelliği taşımıştır.

BOP'un 1990'lı yıllardan beri Amerikan Genelkurmayı ve Pentagon bünyesinde değerlendirilip olgunlaştırıldığı bilinmekte olup proje birçok makaleye de konu edilmiştir. BOP'un gerçekleştirilmesinde kilit konuma sahip olan Türkiye'de GAP konusunda uzun bir aradan sonra son dönemde yeni ve hızlı bir hareketlenme başlamıştır.

URFA'DA GAP, DİYARBAKIR'DA BOP

GAP sosyo-ekonomik bir kalkınma ve dönüşüm projesi olarak daha çok Urfa-Harran merkezli yürümektedir. BOP içerisinde eşbaşkanlık görevi alan Türkiye GAP'ın en önemli kentlerinden birisi olan Diyarbakır'ı BOP'un da merkezi yapma çabasını dile getirmiştir. Daha çok siyasi bir dönüşüm projesi olan BOP'un Diyarbakır merkezli olarak yürütülmesi GAP ve BOP'un iç içeliğini göstermesi açısından önemlidir.

GAP, bölgelerarası gelişmişlik farklarının ve bunun doğurduğu birçok sorunun çözümünde etkili rol oynayacak stratejik bir projedir. Ancak uzun zamandır GAP'a siyasi desteğin azaldığı ve projenin ilerleme hızının oldukça düştüğü ölü bir dönem

yaşanmıştır. GAP'ta başlangıçtaki hızın kaybedilmesinde içsel nedenler olarak projeye bütçeden ayrılan kaynağın ve siyaseten gösterilen ilginin azalması önemli bir rol oynamıştır.

Son 10 yıldır GAP'a olan siyasi ilgi ve desteğin azaldığı açık olup bunun yanısıra projenin engellendiği yönündeki açıklamalara da rastlanmaktadır. Eski Tarım ve Köyişleri Bakanı Prof. Dr. Hüsnü Yusuf Gökalp bu yılın başında yaptığı açıklamada GAP'ta tarım ve sulama projelerinin sadece bu dönemde değil, yıllardır başta İsrail, ABD olmak üzere Batılılar tarafından engellendiğini belirtip, "Benim bakanlık yaptığım 57. hükümette de bu konudaki her türlü girişimim engellendi" demiştir. Su Konseyi Kanunu çıkartılması, kapatılmış olan Toprak-Su Genel Müdürlüğü'nün yeniden kurulması gibi yaptığı birçok hayati çalışmanın, Bakanlar Kurulu'nda itibar görmediğini belirten Gökalp, "Karşıma sürekli derin bir sessizlik çıktı" diyerek, bu alandaki hareketsizliğe dikkat çekmiştir. GAP Yüksek Kurulu'nu yıllarca Tarım Bakanı'na kapalı tutan zihniyete karşı savaştığını ancak bunu değiştiremediğini belirten Gökalp, "Bu bölgedeki tarım yatırımları için aslında krediye bile ihtiyaç yoktur. Burası sulandığında vereceği ürün yılda bir milyar doları aşar. Kendi yatırımlarını kendi besler. İnsanlar işe, aşa kavuşur. Güneydoğu bölgesi yemyeşil olur" diyerek GAP'ta zaman kaybedildiğine işaret etmiştir.

"GAP sadece bizim değil tüm Ortadoğu'nun geleceğini etkileyecek bir proje olduğu için ve Büyük Ortadoğu Projesi'ni sekteye uğratacağı için yaşamasına izin verilmeyen bir projedir" diyen Gökalp'ın açıklamaları GAP'ın ilerlemesinde karşılaşılan sorunları ve irade eksikliğini ortaya koymasından önem taşımaktadır.

YAPISAL DÖNÜŞÜM ÖTELENDİ

GAP yalnızca bir tarım ve enerji projesi değil, bölgede kültürel ve sosyal dönüşümü gerçekleştirecek ve bölgenin topyekün gelişimini sağlayacak bir yapısal dönüşüm projesidir. Bu nedenle GAP'ta zaman, süreklilik, koordinasyon, sosyal ve teknik altyapının hazırlanması konuları önceliklidir. Ancak GAP'ın ilerlemesi konusunda belirleyici faktör olan siyasi ilginin azalması projenin bileşenlerinin birbirinden kopmasına neden olmuştur. Bu durum, projenin bütüncül olarak ilerlemesinde zafiyetler ortaya çıkartmıştır. Bu zafiyet ve yavaşlama projeden beklenen bütüncül ve büyük faydayı azaltmakta ve ötelemektedir. Projenin tamamlanması uzadıkça "bölgedeki sosyo ekonomik gelişmeleri hızlandırması bir yana, projenin bölgedeki hızlı gelişmelerden olumsuz olarak etkilenmesi "olasılığı da artmaktadır. Bu kapsamda son dönemde bölge ile ilgili olarak arazi kapatılmasından, yabancıların bölgeye yerleşmesine kadar birçok dış kaynaklı müdahaleden söz edilmeye başlanmıştır.

Bir bölgede kültürel ve sosyal dönüşümü gerçekleştirmek amaçlı olarak uygulamaya konan projelerin tamamlanma süresi önemlidir. Bu bölge Güneydoğu Anadolu gibi stratejik bir bölgeyse bu faktör daha da önemli hale gelir. Son dönemde GAP'a olan siyasi ilginin artışında bu faktörün önemi daha çok anlaşılmıştır. Bu önemin anlaşılmasında bölgedeki ve sınır ötesindeki hareketlilik de etkili bir rol oynamıştır.

Bölgedeki projenin teknik ilerlemesine paralel olarak sosyal projeler ve başta toprak reformu olmak üzere toplulaştırma ve çiftçi eğitimi gibi altyapı hazırlama çalışmaları da büyük önem ve öncelik taşımaktadır.

BOP İÇİNDEKİ GAP

GAP'ın da içerisinde yer aldığı coğrafya, tarih öncesi çağlardan beri insan topluluklarına yerleşme sahası ve uğrak yeri olan bölge olup bugün için de dikkatleri üzerinde toplayan bir coğrafyadır. Geçmişte tarihi İpek Yolu üzerinde bulunan bölge bugün de petrol ve doğalgaz yollarının kavşak noktasını kontrol edebilecek bir konumdadır. Bu durum bölgenin önemini arttırdığı gibi bölge üzerine küresel güçler tarafından yapılan çeşitli planlarda da yer alma olasılığını güçlendirmektedir.

GAP, BOP'un da doğrudan ilgi alanındaki böyle bir coğrafyada yer alan ve bu coğrafya kadar stratejik önem taşıyan bir projedir. Bir diğer deyişle BOP ile bölgede oluşması planlanan gelişmelerden söz edilmektedir. Örneğin Ağustos 2003'te Washington Post'ta çıkan bir habere göre dönemin ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Condolezza Rice: "BOP içinde yer alan 22 ülkede rejimler ve sınırlar değiştirilecek" ifadesini kullanmıştır. Daha sonra ABD Dışişleri Bakanı olan Rice, 2006 yılının Temmuz ayında Lübnan'ı ziyaretinde "Yeni bir Ortadoğu kurmanın zamanı geldi" açıklamasını yapmıştır. Amerikan Silahlı Kuvvetler Dergisi'nin Temmuz 2006 sayısındaki yazısında Emekli Albay Ralph Peters: "Ortadoğu'da istikrarsızlıkların en önemli nedeni, Avrupalıların gelişigüzel çizdikleri sınırlardır. Azınlıkların durumu gözetilerek yeni sınırlar çizilmeli" değerlendirmesini yapmıştır.

BOP içinde kalan GAP'ın tamamlanması ve geleceği, yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde çok yönlü bir şekilde ele alınması gereken konu olarak ortaya çıkmaktadır.

GAP'TA HIZLANMA MI?

Tek kutuplu dünya, Küreselleşme ve BOP ideolojisinin önemli isimlerinden olan Bernard Lewis 21 Ocak 2008 de Tel Aviv Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada ABD'nin Ortadoğu'da geçmişten daha az belirleyici olmak istediğini ve geri çekilmek için planlar yaptığını söylemiştir. Lewis konuşmasında ABD'nin bölgedeki rolünün sınırlı belirli grup ve belirli özel konulara yönelik olacağını belirtmiştir. Bu durum bazı uzmanlar tarafından ABD'nin Ortadoğu'da konsept değiştirmeye çalıştığı şeklinde yorumlanmaktadır.

BOP'un geri çekilme süreci yaşadığını belirten bu uzmanlara göre bu süreç bölgede yeni güç ilişkileri odağı yaratacaktır. Ancak bu uzmanlar BOP'un yavaşlayıp konsept değiştirme sürecinin en az 5-10 yıl alabileceğini de belirtmektedir. BOP'un uygulamasının yavaşladığı şeklindeki bu yorumlarının tam da GAP'ın hızlandırılmasının gündeme geldiği döneme karşılık gelmesi dikkat çekicidir. Ancak bu konudaki daha sağlıklı ve net değerlendirmeler yapabilmek için zamana ihtiyaç bulunmaktadır.

Bölgenin bugününü yaratan uygulamaların ve geleceğine uzanan yol haritasının fotoğrafına bakıldığında, bölge üzerinde küresel güçlerin ayak izlerinin sürekli olduğu görülmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin komşu ülkeler ile bölgesel işbirliği yaratmaya yönelik girişimleri çeşitli sorunlarla karşılaşmıştır. Bu kapsamda bu işbirliğinin en önemli aracı olabilecek GAP'ın gidişatının Türkiye kadar tüm bölgeyi ve de bağlantılı olarak bögedeki küresel güçleri de ilgilendirdiği söylenebilir.

GAP'A KARŞI BOP

Bu büyük proje yalnız Türkiye için değil bölge ülkeleri arasında ekonomik işbirliği için de bir öncü proje niteliğindedir. GAP bu özelliği ile Türkiye ve bölge ülkeleri arasında iktisadi ve siyasi işbirliğinin öncüsü olabilecektir. Ancak GAP istenilen hızda ilerleyememiştir. Aslında sınır ötesindeki bölgenin özellikleri ve projenin stratejik ağırlığı projenin ilerleme hızını yavaşlatan bir engel olarak projenin önüne çıkmıştır.

GAP'ta zaman zaman farklılıklar gösteren siyasi ilginin ve ilerleme sürecinin daha iyi analiz edilebilmesi için ulusal, bölgesel ve uluslararası gelişmeleri ve bölge üzerindeki küresel niyetleri, tarihsel geçmişle birlikte ele alınması gerekir.

Bu açıdan bakıldığında GAP'ın, ileride ne şekil alacağı henüz net olmayan BOP bölgesi içinde kalan ve sosyo-ekonomik olarak bölgeyi etkileme potansiyeli taşıyan bir proje olduğu görülmektedir. Bu çerçevede GAP ve BOP'un ilerleme ve duraksama süreçlerinin birbiriyle ilişki içinde olabilecek bazı özellikler taşıdığı görülmektedir.

GAP bir bölgesel kalkınma projesi olup bu projeden beklentiler daha çok bölgenin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel olarak gelişmesine odaklanmıştır. Bölgenin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel olarak gelişmesi zaman alacak bir gelişmedir. GAP'ın ilerlemesinin bir dönem kesintiye uğramış olması bu hedefin de ötelenmesi sonucunu doğal olarak yaratmıştır.

Bölge üzerine yapılan ve uygulamaya geçirilen planlar artık GAP'ın ilerlemesinde sınır ötesi ve çevresindeki gelişmeleri de dikkate almak gereğini ortaya çıkartmıştır. Türkiye GAP'a komşu olan ülkelerdeki ağırlığını ekonomik ve sosyal açıdan arttıracak politikaları da tümüyle gözardı etmemelidir. GAP bu kapsamda bölgedeki istikrara yönelik olarak Türkiye'nin etkisi ve manevra yeteneğinin artması açısından çok önemli bir işlev üstlenebilir.

Cumhuriyet'te 11.01.2008 tarihindeki köşe yazısında "GAP BOP'un alternatifiydi" diye yazan Prof. Dr. Erol Manisalı aynı yazısında "GAP, BOP'un önünü kesecek alternatif bölgesel işbirliği projesiydi. Batı emperyalizmi, GAP'ın önünü kesti. İşleri piyasaya havale ettirdi. Şimdi BOP'u uygulamaya çalışıyorlar" demiştir. Diğer taraftan "Eski hızını kaybetmiş görünen GAP'ın canlandırılması hatta tamamlanması Büyük Ortadoğu Projesi'nin kestirilmeyecek sonuçları karşısında Türkiye'ye kendi konumunu güçlendirme olanağı sağlayabilecektir" tespitleri de yapılmaktadır.(2)

Bu tespitler de dikkate alınarak BOP ve GAP'ın gelişmesine bakıldığında her iki projenin uygulanması sürecine yönelik plan ve stratejilerin birbirinden çok kopuk olmadığı söylenebilir. Ancak projelerin ilerlemesinde ve yavaşlamasında rastlantısal bir ilişki olup olmadığının daha net ortaya çıkması için zamana ihtiyaç bulunmaktadır. Bölgede hızlanan gelişmeler dikkate alındığında bunun anlaşılabilmesi için gereken sürenin çok uzun olmayacağı ortaya çıkmaktadır. Bu koşullar Türkiye'nin GAP'a yönelik bakışını stratejik ve öngörül bir şekilde ele almasını gerekli kılan koşullardır.

Dipnotlar:

1- Ali KÜLEBİ "Kıt Kaynakların Stratejik Etkileri" Cumhuriyet Strateji Sayı:207 16 Haziran 2008

2- Baykan:O.Abay O. "Büyük Ortadoğu Projesi Su Politikaları" TMMOB 2. Su Politikaları Kongresi Bildiriler Kitabı.Cilt 2. 20-22 Mart 2008 İMO. Ankara